

Quod itaque Redemptoris nostri conspicuum fuit, in sacramenta transivit. Sakramenty w misterium Kościoła. Red. ks. Bogusław Migut, ks. Zbigniew Głowacki, ks. Waldemar Pałęcki MSF. Lublin: Wydawnictwo KUL 2014 ss. 417. ISBN 978-83-7702-930-5.

Słowa św. Leona Wielkiego († 461): „to, co było widzialne w życiu naszego Odkupiciela, przeszło w sakramenty [Kościoła]” są tytułem i jednocześnie streszczeniem pracy zbiorowej pod redakcją liturgistów z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, która została przygotowana z okazji siedemdziesiątych urodzin cenionego i wprawnego teologa liturgii ks. prof. dra hab. Czesława Krakowiaka, wieloletniego kierownika Katedry Teologii Liturgii KUL. Szeroki zakres badań podejmowanych przez Jubilata, uporządkowany przez ks. dra hab. Bogusława Miguta, prof. KUL, obejmuje nurt sakramentologii liturgicznej, mistagogiczny, nauczania i reformy Soboru Watykańskiego II, liturgiczno-pastoralny oraz systematyzacyjno-encyklopedyczny. Imponujący dorobek naukowy, doświadczenie na polu dydaktyki oraz współpraca z wieloma ośrodkami naukowymi w Polsce, a przede wszystkim życzliwość i wdzięczność wobec Profesora, Wykładowcy i Przyjaciela stały się impulsem do powstania publikacji poświęconej tematyce najbliższej Księdzu Profesorowi – sakramentom świętym.

Publikacja została podzielona na siedem części, poprzedzonych wyrazami pamięci w formie listów gratulacyjnych zarówno ze strony przedstawicieli *Alma Mater* Jubilata, jak i Konferencji Episkopatu Polski. Profil badawczy Księdza Profesora ukazujący następnie szczegółowo konkretne pozycje bibliograficzne zestawione w kluczu chronologicznym oraz bogaty wykaz prac naukowych powstałych pod jego kierunkiem. Pozostałe części dzieła zostały podzielone w sposób ukazujący współczesne badania nad liturgią sakramentów i w 27 artykułach znanych polskich teologów obejmują zarówno odniesienia teologiczne, jak i duszpasterskie.

Pierwsza część prezentuje sakramentalny wymiar liturgii, która jako czas i przestrzeń realnego zbawienia jest miejscem uobecniania się *opus redemptionis Christi* w sakramentach świętych. W taki sposób niezmiennie postrzegano liturgię na przestrzeni wieków, co znajduje potwierdzenie w źródłach liturgiczno-patrystycznych (ks. Daniel Brzeziński). Także obecnie Kościół w sposób sakramentalny urzeczywistnia misterium paschalne Chrystusa, ilekroć gromadzi się, aby je obchodzić w dzień Pański, a przede wszystkim w Świętą Noc upamiętniającą zmartwychwstanie Pana, gdy sprawuje je w sakramentach wtajemniczenia (ks. Andrzej Żądło). Te zbawcze wydarzenia stają się obecne dzisiaj (*hodie*) jako wydarzające się aktualnie, w teraźniejszości i kształtują osobową więź z Bogiem umożliwiając z Nim spotkanie (s. Adalajda Sielepin). Tak oto w życiu chrześcijańskim wiara jest rzeczywistością nie tylko przeżywaną i wyznawaną, ale również celebrowaną, a jako narzędzie uświęcenia ludzi wydatnie służy nowej ewangelizacji (ks. Jan Decyk), ku której, w szerokim tego słowa znaczeniu, zmierzała uchwalona przed pięćdziesięciu laty Konstytucja o liturgii

Sacrosanctum Concilium (ks. Dariusz Kwiatkowski). Nowa ewangelizacja jest także przedmiotem głębokiej troski papieża Franciszka, którą wyraża m.in. podejmując wprawdzie nieliczne, lecz istotne zagadnienia liturgiczne (ks. Helmut Sobeczko).

Natura sakramentów stanowi przedmiot zainteresowania autorów w drugiej części publikacji, w której skupiają się oni na eklezjotwórczej roli sakramentów w eklezjologii komunii (ks. Michał Głowacki), gdzie Kościół jest swoistym organizmem sakramentalnym objawiającym się za pośrednictwem słowa i znaku (ks. Jacek Nowak). W Kościele zbawcze misteria są dostępne w sakramentach świętych, co podkreślał Odo Casel OSB w swoich dziełach (Waldemar Pałęcki MSF). Celem zaś sakramentów, według Konstytucji o liturgii świętej, jest uświęcenie człowieka, budowanie Mistycznego Ciała Chrystusa oraz kult oddawany Bogu (ks. J. J. Janicki), co można odnieść także do sakramentu pokuty i pojednania, który autor rozpatruje jako sakrament chrześcijańskiej nadziei (ks. Bogusław Nadolski). Ciekawym jest artykuł zamykający tę część książki, który ukazuje zainteresowanie problematyką sakramentów świętych na sympozjach polskich liturgistów (ks. Krzysztof Konecki).

Trzeci rozdział zawiera trzy teksty poświęcone „sakramentowi sakramentów”, czyli Eucharystii. Jest ona prawdziwie *memoriale passionis et resurrectionis Domini* i dlatego katecheza, przeżywanie Najświętszej Ofiary, a nawet wyposażenie wnętrza kościoła powinny zwracać uwagę na obecność Zmartwychwstałego (ks. Stanisław Szczepaniec). Tak zdefiniowana natura Eucharystii domaga się uczestnictwa, które będzie prawdziwie *actuosa participatio* – wewnętrznym wprowadzaniem w tajemnicę Chrystusa kształtującego następnie chrześcijański etos (ks. Bogusław Migut) i autentyczną duchowość eucharystyczną (bp Rudolf Pierskała).

Czwartą część, podejmującą wątek celebracji sakramentów i uczestnictwa w nich, otwiera artykuł w poglądowy sposób przedstawiający soborowe zasady aktywizacji duchownych i świeckich do czynnego udziału w liturgii z perspektywy półwiecza wydania *Sacrosanctum Concilium* (ks. Erwin Mateja). Przykładem aplikacji tych zasad w ramach odnowy praktyki sakramentalnej i umożliwienia im pełnego udziału w świętych czynnościach jest dwustopniowy obrzęd chrztu dzieci (ks. Piotr Kulbacki) lub *Obrzędy pokuty dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, których istotnym przesłaniem jest Boże miłosierdzie (Helena Słotwińska). Podobnie wyraźnie określona rolę w dziele nowej ewangelizacji odgrywa mistagogia homilijna, która ma prowadzić do kreowania przestrzeni doświadczenia żywego Boga, a w konsekwencji do apostołstwa (ks. Stanisław Dyk).

Dalej w trzech ostatnich rozdziałach przedstawiono teksty związane z heortologią sakramentalną, sakramentaliami oraz praktyką pastoralną. W piątym rozdziale umieszczone zostały artykuły przedstawiające sakramentalny wymiar roku liturgicznego w kontekście Wigilii Paschalnej po Soborze Trydenckim (ks. Kazimierz Matwiejuk) oraz kultu Najświętszego Serca Pana Jezusa (Ireneusz Słoma). Istota sakramentaliów jest różna od sakramentów, gdyż są jedynie podobne do sakramentów i sprawiają sobie właściwe skutki, lecz jedno i drugie powinny być miejscem wzrastania w zje-

dnoczeniu z Jezusem Chrystusem (ks. Władysław Głowa). Kolejne artykuły eksponują szczegółowe zagadnienia związane z szafarzem egzorcyzmu uroczystego według obrzędów (ks. Stanisław Araszczyk) i powstającą księgą liturgiczną zawierającą błogosławieństwo wdów (ks. Mateusz Matuszewski). W ostatniej sekcji, zamykającej księgę jubileuszową, zawarte zostały inspirujące wyznaczniki rozwoju teologii pastoralnej w przyszłości (ks. Ryszard Kamiński), a także dwa teksty przedstawiające wyniki badań historycznych nad liturgiczną formacją wiernych według podręcznika ks. Adama Reinera (ks. Zbigniew Wit) i Józefa Hube CR, XIX-wiecznego propagatora częstej Komunii świętej (ks. Zbigniew Skóra).

Podsumowując, należy podkreślić, że księga pamiątkowa stanowi ciekawe i cenne kompendium aktualnych kierunków badań w zakresie sakramentologii liturgicznej teologów liturgii reprezentujących wszystkie największe polskie ośrodki badawcze. Nazwiska autorów cenionych nie tylko w Polsce, ale i za granicą są także wyrazem ogromnego szacunku i autorytetu ks. prof. Czesława Krakowiaka, dla którego to dzieło, także bardzo osobiście, wpisuje się w zwieńczenie pracy dydaktycznej na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Na uznanie zasługuje wysiłek kolegium redakcyjnego, któremu – zapewne nie bez przeszkód – udało się zaangażować tak szerokie gremium autorów przy ścisłej dyscyplinie wyznaczającej przejrzystą linię tematyczną. Opracowane zagadnienia, zachowując naukowy charakter, w sposób satysfakcjonujący i inspirujący przedstawiają fundamentalne rzeczywistości liturgii sakramentalnej.

Ks. Andrzej Megger

Katedra Teologii i Duchowości Liturgicznej KUL

O. Marek ŁAWRESZUK. *Sakrament małżeństwa. Liturgiczna symbolika i znaczenie sakramentu małżeństwa w Kościele prawosławnym*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku 2014 ss. 144. ISBN 978-83-7431-397-1.

Człowiek w swoim życiu potrzebuje miłości. Stworzony z miłości przez Boga i do miłości powołany jest także owocem miłości. Jest najpierw owocem miłości Boga do rodzaju ludzkiego, który człowiekowi pozwolił na udział w dziele stworzenia, przez zrodzenie potomstwa, kiedy to tak rodzic, jak i dziecko są – każde z osobna i razem – ukochane przez Stwórcę. Następnie człowiek jest także owocem miłości swoich rodziców. Ta zaś, choć czasem bywa krucha i jakby niedostrzegalna, w Stwórcy znajduje swoje źródło. Dlatego też u Niego winna szukać swej mocy, by wytrwać na drodze codziennych zmagania. Celowi temu służy sakrament małżeństwa. Warto zatem zapoznać się ze znaczeniem tego sakramentu oraz jego symboliką zawartą w liturgii. Tematykę taką, w recenzowanej publikacji, podejmuje ks. dr Marek Ławreszuk, pełniący obowiązki kierownika Katedry Teologii Prawosławnej Uniwersytetu w Białym-